

MIKLÓS NÓRA

Intertextualitás és feminista újraírás: frankensteini visszhangok Alasdair Gray *Szegény párák* című művében

Kérdésfelvetés és célkitűzések

Kutatásom témája egy olyan intertextuális kapcsolathálózat, amelyben megmutatkozik az irodalom és az emlékezet összefüggése, és amely révén képes dialógusba lépni két, egymástól másfél évszázad távolságában született regény. Az emlékezet és irodalom összefüggésében vizsgált írások a következők: Mary Shelley *Frankenstein, avagy a modern Prométheusz*¹ című 1831-es regénye, valamint Alasdair Gray *Szegény párák* [*Poor Things*]² című 1992-es könyve. A kutatás célja a két említett szöveg egymás függvényében történő értelmezése, különösen arra összpontosítva, hogy a Mary Shelley regényére adott intertextuális válaszként a Gray-regény hogyan válik annak egy feminista olvasatává. Értelmezésem az (irodalmi) emlékezet, illetve a teremtés és (női) identitás mibenlétére fókuszál. Feltevésem, hogy a *Szegény párák* ott folytatódik, ahol a *Frankenstein, avagy a modern Prométheusz* abbamarad. Kitöltve a Shelley-regény feminista csendjeit, Alasdair Gray megírja Bella Baxter történetét, aki valójában a Frankenstein által meg nem teremtett női Lény megvalósulása: a Szegény párákban egy Frankensteinhez hasonló őrült tudós különös módszerekkel (egy női holttest és egy magzat agyának ötvözésével) kelt életre egy női lényt. A továbbiakban röviden ismertetem témaválasztásom okát, témám kontextusát, továbbá felvázolom a vizsgálódás elméleti keretét, módszertanát.

Kontextus és elméleti keret

A *Frankenstein, avagy a modern Prométheusz*ban Mary Shelley egyértelműen viszonyul a regény születésekor meglévő szöveghagyományhoz, leginkább a

1 | Mary Shelley: *Frankenstein, avagy a modern Prométheusz*. Jelenkor, Budapest 2022.

2 | Alasdair Gray: *Poor Things*. Bloomsbury, London 2023. A regénynek még nem jelent meg a magyar fordítása, így annak szövegrészleteit saját fordításban közlöm. A nyelvi következetesség érdekében dolgozatom további részében a *Szegény párák* címmel hivatkozom a Gray-regényre, hiszen ez a könyv filmadaptációjának magyar címe, és vélhetőleg ez szolgál majd a könyvfordítás címeként is. Az idézett részletek a saját fordításaim.

Prométheusz-mítoszhoz (az ehhez való kapcsolódás már a mű címében feltűnik) és a Milton-eposzhoz (amelyet több ízben is idéz és parafrázál). Alasdair Gray *Szegény párok* című könyve is ebbe a bonyolult irodalmi kapcsolathálózatba lép be – kiváltképp a Shelley-regényhez való kötődése révén. A mű úgy kerül dialógusba a Shelley-alkotással, hogy egy sajátosan feminista hangot szólaltat meg, ezzel létrehozva a Frankenstein-történet újraírását, női változatát. A kutatás témáját elsősorban az irodalmi teret intertextusok révén átható emlékezet szempontjából tartom fontosnak, örök aktualitást látva abban, ahogyan a szövegek megidézik egymást. Ezenfelül – az utóbbi években létrehozott szépművészeti, filmes és irodalmi alkotásokat tekintve – úgy vélem, hogy társadalmi szinten igényünk van bizonyos történetek újramondására. Meggyőződésem, hogy az irodalmi közeget meghatározza egy folyamatosan jelen lévő, már-már kényszeres emlékezési szándék, amely magában hordozza a korábbi művek átgondolását, újratereztetését. Elemzésem alapjául a német emlékezetkutató, Renate Lachmann azon kultúratudományos módszertana szolgál, amelyet *Mnemonic and Intertextual Aspects of Literature*³ című írásában fejt ki. Renate Lachmann amellett érvel, hogy a kultúra, az emlékezet és az irodalom kizárólag egymás függvényében értelmezhető. Feltételezi, hogy minden irodalmi alkotás egyetlen emlékezettérben létezik, amelyben nem csak a már meglévő, de az új szövegek is ott vannak, hiszen az új művek elkerülhetetlenül tükrözik a már meglévőket. Lachmann szerint az intertextusokban látható az, ahogyan az irodalom folyton újraírja és újra átírja önmagát. Minden irodalmi műnek saját emlékezete van, amely a más szövegekre tett intertextuális utalásokból képződik meg: az intertextusok gyűjtőhelyeként így a szöveg is mikroemlékezet-térként, memóriaként funkcionál.

A lachmanni elmélet kontextusában úgy tekintek Alasdair Gray *Szegény párok* című művére, mint amely belépve az irodalmi emlékezettérbe, intertextusok révén viszonyul a Shelley-regényhez. Feltételezem, hogy a *Szegény párok* úgy jár át és illeszkedik be a frankenstein-i emlékezettérbe, hogy feminista szempontok felől újrastrukturálja azt. A feminista újjáépítés textuális vizsgálatához a Gray-regény intertextusait fogom megvizsgálni a Renate Lachmann által javasolt intertextuális modellek alapján, a *részvétel*, a *tópus* és az *átalakítás* felől. A *részvétel* modellje a kultúra szövegeiben való dialogikus osztozást, az azokkal való dialógusba lépést takarja. Renate Lachmann szerint a *tópus* egyrészt elfordulás az előzményszövegtől, az új szöveg „tragikus harca” azokkal a már meglévő művekkel, amelyek szükségszerűen beleíródnak, másrészt törekvés arra, hogy az új szöveg felülmúlja és eltörölje az előzményszöveg(ek) nyomait. A harmadik intertextuális modell, az *átalakítás* jelzi, ahogyan az új alkotás kisajátítja a már meglévő műveket úgy, hogy magába olvasztja és elfedi azokat, ahogyan – saját szövegi szintjén – ötvözi más szövegek sokaságát.

Bár feltett szándékom az előzőekben ismertetett intertextuális modellek felől megközelíteni a Gray-szöveget, igyekszem ezeken túlmenően is értelmezni a kijelölt korpuszt. Tematizálok a regények közötti narrációs párhuzamokat, a teremtésekből

3 | Renate Lachmann: Mnemonic and Intertextual Aspects of Literature. In: *Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook*. Szerk. Astrid Erl, Ansgar Nünning. Walter de Gruyter, Berlin 2008. 301-311. (saját fordítás mindenhol, ahol nem jelzem másként, M. N.) https://www.academia.edu/19139801/Astrid_Erl_Ansgar_Nunring_Cultural_Memory_Studies_An_International_and_Interdisciplinary_Handbook (utolsó megtekintés: 2024. 04. 14.)

fakadó kérdéseket, Bella Baxter női Teremtmény mivoltát, összetett identitásának kérdését, ugyanakkor az ebből fakadó lehetséges feminista kérdésfelvetéseket is.

A Szegény párák frankensteini emlékezete

Makrostrukturális hasonlóságok

Mielőtt kitérnék a tartalmi összecsengésekre, beszélni szeretnék a regények makrostrukturális hasonlóságairól, a narrációs eljárások párhuzamairól.

A *Frankenstein, avagy a modern Prométheusz* három egymásba fonódó és egymást magyarázó autonarratívából épül föl: a mű narrációs struktúrája leginkább egy matroskabáéhoz hasonló. Walton, a hajóskapitány nővérének, Mrs. Saville-nek ír leveleket, amelyekben kalandjairól mesél.⁴ Bár a szóban forgó leveleket Walton feltehetőleg sosem postázza, az önmagukba zárt beszámolók alkotják az elbeszélés keretét. A levelekbe épül be Walton Frankensteinel való találkozásának meséje: a Teremtő elmondja Waltonnak tragikus történetét, illetve felidézi a Teremtmény saját szavaival elmondott történetét is. A Teremtmény nézőpontja egy másik narrációs szinten is érvényesül: a történet végén a Lény maga találkozik a kapitánnyal, akivel ekkor megosztja saját nézőpontját. A Shelley-regény narrációs egységei sajátos módon, koncentrikus elbeszélői körökből bontják ki a cselekményt.

Hasonló narrációs labirintus teremtődik újra Alasdair Gray *Szegény párák*jában. A regény bevezetőjében összekuszálódik valóság és fikció: az író, Alasdair Gray bevallja, hogy csupán szerkesztője a történetnek. Az elbeszélést egy kézirat alapján írta, amely Archibald McCandless tulajdona volt, s Bella Baxter történetét meséli el. E szerint Bellát McCandless barátja, az elvetemült tudós figura, Godwin Baxter teremtette: furcsa módon „újjáélesztve” egy öngyilkossá lett állapotos nőt, kicserélte Bella agyát kilenc hónapos magzata agyára. A szerkesztői hang szerint a regény oroszlánrésze Archibald McCandless kéziratának *fakszimiléje*, amelyet epilógusként egészít ki Victoria McCandless (aki valójában Bella Baxter⁵) levele. A narrációs csavar ebben a levelében rejlik, amely teljességgel hitelteleníti McCandless kéziratának történetét. A levélben Victoria McCandless elmeséli Bella Baxter valódi meséjét, a saját igazságát, lerántva a leplet Archibald McCandless hazugságairól. Victoria levele választás elé állítja az olvasót, akinek döntenie kell afelől, hogy melyik elbeszélte perspektívát véli igaznak. Victoria szerint az Archibald által elmesélt frankensteini teremtés sosem történt meg: neki Godwin Baxter nem teremtője, csak jótevője volt, aki megmentette őt első férjétől. Archibald McCandless azzal gyanúsítja, hogy a történetet irodalmi művekből (köztük a Shelley-regényből) állította össze: „Egy önmagában is furcsa történetet azáltal tett

4 | Séllei Nóra: A szörny(űség) kiblenléte – Mary Shelley: *Frankenstein, avagy a modern Prométheusz*. In: uő: *Lánnyá válik, s írni kezd. 19. századi angol írónők*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen 1999. 83.

5 | A történet során Bella Baxter karakterét összesen öt néven ismerjük: a Bella Baxter nevet teremtőjétől, Godwintól kapta; az öngyilkossága és a teremtés előtt Victoria Blessington a neve (ezt első férje által tudjuk meg, aki meg szeretné akadályozni McCandless-szel való házasságra lépését); az első házassága előtti lánykori neve Victoria Hattersley; az Archibald McCandless-szel való házasságra lépése után Dr. Bella McCandless néven ismerjük; a történet legvégén Victoria McCandless M. D. (megj.: *doctor of medicine*) néven írja levelét. A nevek sokasága összefüggésben áll Bella Baxter komplex, széttöredezett identitásával. Ezt a későbbiekben részletesen tárgyalom.

még furcsábbá, hogy egyfelől olyan részeket és kifejezéseket szőtt bele, amelyek megtalálhatók Hogg *Suicide's Grave*-jében, másfelől kiegészítette azokat Mary Shelley és Edgar Allan Poe műveinek kísérteties elemeivel.” (SzP 272.) A levél kimondja a *Szegény párok* frankensteini jellegét: a történet ekképpen expliciten is, saját szövegi szintjén idézi meg Mary Shelley írását. A Frankenstein által teremtett Lény színre lép a regény legvégén, a mű az ő igazságával végződik; a *Szegény párok* is a női Lény perspektívájával zárul, amely párhuzam szintén erősítheti Bella Baxter női Lény voltát.

A levelekben kibomló, különböző perspektívákból összeálló *Szegény párok* szerkezeti szinten újragondolja a Shelley-regény megoldásait. Amit Victoria McCandless levele tesz a regény narrációjával, az a lachmanni *trópus* modellje felől értelmezhető: bár alkalmazza a Shelley-mű narrációs technikáját, a mű elfordul az előzményszövegtől, bizonyos értelemben felülmúlja azt. A *Frankenstein, avagy a modern Prométheusz*ban a három elbeszélői hang közül egyik sem bizonytalanítja el az olvasót a részekből megismert történet igazsága felől, nem így a Gray-regény esetében, amelynek Victoria McCandlesse megsemmisíti a rajta kívül beszélők szavahihetőségét. A *Szegény párok* továbbgondolja Mary Shelley narrációs játékát: olvasóként nem elég pusztán egymásba fűznünk a történetrészeket – döntenünk kell azok legitimitása felől, választanunk kell, hogy „kinek a pártján állunk”.

Elvarratlan szálak: a *Szegény párok* mint a Shelley-mű folytatása

Spivak értelmezése⁶ szerint a Shelley-regény kerete nem tekinthető teljesnek: nem olvashatjuk Margaret Saville válaszleveleit, így a keret nehezen tekinthető keretnek. Ennek hiányában a Teremtmény „túlléphet a szövegen”, elképzelhető, hogy végül nem lesz öngyilkossá, és hogy tovább tevékenykedik a világban. A szöveg végéről Péter Ágnes, a *Frankenstein, avagy a modern Prométheusz* fordítója is hasonlóan gondolkodik: „Nyitva van hagyva a vége a történetnek, nem lehet tudni, hogy (a Teremtmény) meghalt-e vagy nem, úgyhogy nem sok fantázia kell ahhoz, hogy az ember azt gondolja, hogy nem halt meg, hanem egy nagyszerű intellektusú ember lett belőle, és megteremtette magának a női partnert, aki Bella Baxter”.⁷

A Shelley-mű végén a Lény eltervezi öngyilkosságát, halotti máglyájáról beszél, ahol megszűnnek fájdalmai. A történet végének egyik legfontosabb mozzanata (pontosabban nonmozzanata) az öngyilkosság meg nem történése. A regény nem láttatja a halált, így elképzelhető, hogy a Lény végül az élet mellett döntve teljesíti vágyát, női társat teremtve önmagának: a Teremtmény által létrehozott női Lény lehetne a *Szegény párok* Bella Baxtere. Az olvasói képzelőerő ilyen és ehhez hasonló feltevéseit

6 | Gayatri Chakravorty Spivak: Three Women's Texts and a Critique of Imperialism. In: *Critical Inquiry – "Race," Writing, and Difference*. Szerk. Bill Brown, Heather Keenleyside. The University of Chicago Press, Chicago 1985. 259. https://www.jstor.org/stable/1343469?read-now=1#page_scan_tab_contents (utolsó megtekintés: 2024. 04. 28.)

7 | *A Szegény párokban Frankenstein, a szex és Mary Shelley is a ma nőjéről beszélnek*. Podcast-beszélgetés Péter Ágnes irodalomtörténésszel. Moderátor: Valuska László. 2024. március 24. https://konyvesmagazin.hu/podcast/frankenstein_mary_shelley_szegeny_parak_oscar_dij_peter_agnes.html (utolsó megtekintés: 2024. 04. 28.)

szorgalmazták a Teremtmény és Godwin Baxter fizikumának hasonlóságai. Frankenstein így írja le Teremtményét: „Sárgás bőre alig fedte el az izmok és artériák működését; fényes fekete haja hosszan leomlott, fogai fehéren ragyogtak, mint az igazgyöngy, de mind e pompa rémítő ellentétben állt aszott orcáival, vízszintes fekete ajkaival és vizenyős szemeivel, melyek majdnem olyan fakók voltak, mint mögöttük az olomszürke szemgödrök”. (F 77.) Godwin Baxter kinézete hasonlóan szörny(ű)séges, Archibald McCandless így látja őt: „Ogre teste egy aggódó csecsemő tágra nyílt, reménykedő szemével társult, púpos orra és szomorú szája volt, homlokát három állandó, mély ránc övezte”. (SzP 12.) A *részvétel* lachmanni modelljéhez nyúlva a *Szegény párok* a karakterek szintjén is dialógusba lép a Shelley-művel, azonban az *átalakítás* révén úgy építi rá a frankensteini szereplők jellemvonásait saját szereplőire, hogy a kapcsolódásokat nem teszi teljesen nyilvánvalóvá.

Ha Godwin Baxter valóban maga a Teremtmény, a *Szegény párok* szerint lehetősége adódott kitanulni azt, hogy hogyan adhat életet az élettelen anyagnak. Tudomást szerzünk arról, hogy Godwin Sir Collin nevű apja saját módszert dolgozott ki az élet (újra)teremtésére: „(Apám) rájött arra, hogy hogyan tudná konzerválni egy test életét anélkül, hogy kioltaná azt; úgy, hogy közben az idegek között nem létesül kapcsolat, a légzés, a keringés és az emésztés teljesen felfüggesztődik, de a sejtek életképessége ennek ellenére nem károsul”. (SzP 21.) A Gray-történet szerint tehát Godwin Baxter apjának köszönhetően birtokába kerül a tudásnak, amellyel életet adhat az élettelen anyagnak, és megteremtheti a Frankenstein által életre nem keltett női Lényt, Bella Baxtert. A mű mintha azt sugallná, hogy Godwin Baxterben egyszerre ismerhetünk rá Victor Frankensteinre és az ő Teremtményére.

Variációk teremtéstörténetre

Mary Shelley és Alasdair Gray regényei között cirka másfél évszázad tátong, a történetek mozgatórugói mégis ugyanazok a kérdések. A regények a teremtés gondolata körül forognak, színre viszik a Teremtő és a Teremtmény viszonyának dilemmáit, illetve a Lények páratlan világtapasztalatát; az elemzés tárgyául szolgáló alkotások leginkább az említett szempontokban hasonlítanak egymásra. Ezek az aspektusok nemcsak hasonlóságokat, de különbségeket is szülnek – bár a művek problémái ugyanazok, a problémákra adott válaszok néhol merőben eltérőek.

A shelly-i hübrisz: Victor Frankenstein és a Teremtmény

Victor Frankenstein saját dicsőségvágyának lesz rabjává: elhatározza, hogy fellülemelkedve a természet törvényein, életet ad az élettelen anyagnak, így válik ő a tudósok tudósává – motivációja aligha lehetne öncélúbb. Elszigetelődve a társadalomtól, éjt nappallá téve dolgozik világmegváltó tervén: hónapokon át boncházakból és vágóhidakról gyűjtögeti a Lény testrészeit. Tudósként bármennyire is racionális, dicsőségvágya felülkerekedik rajta – teremtésének sikertelensége türelmetlenségéből (is) adódik. A Teremtő mihamarabb ünnepelet tudóssá szeretne válni, ennek érdekében úgy dönt, hogy az eredeti terveitől eltérve gigantikus testrészekből alkotja meg Lényét, akinek ebből a döntésből adódik szörnyszerű fizikuma.

Victor Frankenstein önző és türelmetlen teremtése egyazon időben sérti a természetet és a nőiséget. Az elkötelezett Teremtő nőként értelmezi a természetet, ahhoz az általános kulturális kódhoz igazodik, amelynek értelmében a nő passzív és

birtokolható, a férfi vágyak készséges befogadója.⁸ Victor Frankenstein ellopja a nők reprodukció fölötti kontrollját, megfosztja őket elsődleges biológiai funkciójuktól, és ezáltal megszünteti a(z emberi faj túlélésében eladdig pótolhatatlan) női lét szükségességét. Miközben elutasítja a nőiséget és a feminin reprodukciót, Frankenstein azonosul a sajátosan női várandóssággal: a Lény létrehozásához három évszaknyi időre, azaz kilenc hónapra van szüksége.⁹ Anne K. Mellor szerint a történet legmélyebb horrorja Victor Frankenstein vágya, amelynek beteljesülése egy kizárólagosan férfiakból álló társadalom lenne.¹⁰ Ha a Teremtő sikerrel véghez viszi tervét, a feminin szexualitás fölöslegessé lesz, így a nőiség patriarchális elutasítása akadálytalanná válik. Ennek fényében érthetőnek tűnhet az is, hogy Victor Frankenstein miért tagadja meg a női Lény megteremtését: egy maskulin társadalom álomképébe nem illik bele egy női Teremtmény, még akkor sem, ha férfi hozta létre őt. A meg nem alkotásnak ezenfelül is vannak motivációi: a létrehozás pillanataiban rémképek törnek a Teremtőre, retteg attól, hogy a Teremtmény nem fogja tudni kontrollálni a női Lényt, és hogy az ő megteremtésével megteremt egy olyan független női akaratot is, amely majd szabadon dönthet szexuális partnerei felől (akár erőszakkal is). Amint arra Anne K. Mellor is rávilágít, Victor Frankenstein valójában a női szexualitás gátlástalan képei borzasztják el. A Teremtő szorongása abban is megmutatkozik, ahogyan attól tart, hogy a női Teremtménynek köszönhetően „találmányai” újabb Lényeket tudnak majd létrehozni (és így a nők újra szerepet kapnak az élet teremtésében¹¹).

A női Lény létre nem hozásának mozzanata sok mindent elárul Victor Frankenstein teremtői mivoltáról. A Teremtő születésének pillanatától megtagadja Teremtményét, világrajövetelének első óráiban hagyja magára őt, így teljesen egyedül kell túlélnie. A világba vetett Lény eleinte egyedül, érzékszervei segítségével tanul élni, a Teremtő bárminemű segítsége nélkül: túlzás nélkül állítható, hogy Frankenstein a világirodalom egyik, ha nem a legkegyetlenebb teremtője. Tudománya hiába teszi képessé őt arra, hogy fizikailag létrehozza a Lényt, valóságos *életet adni* mégsem tud neki. Ideális esetben a Teremtő felelős lenne Teremtményéért, gondoskodna róla, „tanítaná őt a világra”: Frankenstein teremtőségéből azok az (elsősorban) anyai ösztönök és adottságok hiányoznak, amelyeket a női nem elutasításából fakadóan megtagad.

Azonban a Teremtőnek végül szembe kell néznie a Teremtménnyel, számot kell adnia a nem vállalt felelősségről. Ekkor a Teremtmény másként válik félelmetessé Victor Frankenstein számára: tudásával ijeszti meg őt. A Lény (autonóm értelme révén történő) lázadása egy olyan irodalmi hagyományt követ, amely a Sturm und Drang lázadásgesztusához kapcsolja a szöveget. A Teremtmény tudatában van annak, hogy Frankenstein akarattal elfordult tőle, és hogy az átélt borzalmakat ő okozta azzal, hogy megteremtette, és hogy olyannak teremtette amilyennek: „Ne feledd, hogy te teremtettél: Ádámod kéne hogy legyek, de sokkal inkább vagyok a bukott Angyal, akit, bár büntelen, kiűztél az örömök honából.” (F 136.) Hiába szembesíti Teremtőjét a miatta átélt nyomorúságokkal, Frankenstein megtagadja tőle a boldogságot, nem teremti meg

8 | Anne K. Mellor: *Mary Shelley: Her Life, Her Fiction, Her Monsters*. Methuen Publishing, New York 1988. 274.

9 | Uo. 38–51.

10 | Uo. 274.

11 | Különösnek vélem, hogy Victor Frankenstein egyáltalán nem gondol arra, hogy szaporítószerv nélkül hozza létre a női Lényt – ez is egy lehetséges mód lenne a női szexualitás megtagadására.

a női Lényt. Bár a regény expliciten csak a Lényt nevezi szörnynek, úgy vélem, nem tekinthetünk el a Teremtő szörnyűségétől sem: mi az élet elvétele (amely a Teremtmény bűne) az élet felelőtlen adásához (amely a Teremtő bűne) képezt?

A mesterséges életalkotás kérdései a *Szegény párákban*

Godwin Baxterben furcsamód egyesülnek Victor Frankenstein és a teremtett Lény sajátosságai. Godwin karakterjegyei és Bella Baxter megteremtésének módja bár kétségkívül fölidézik a *Frankenstein, avagy a modern Prométheusz* emlékeztetőjét, mindeközben aktívan viszonyulnak hozzá és alakítják azt: a *Szegény párák* ezt a már módosult emlékeztetőt teszi láthatóvá.

Amikor Godwin Baxter Archibald McCandlessnek mesél Bella megteremtéséről, *ügyesen manipulált feltámadásként* (SzP 27.) említi munkáját. Bár McCandless előzetesen találkozott már Godwin Baxter furcsa kísérleteivel (Mopsyval és Flopsyval, nyulaival, akiknek szőrzetét úgy „manipulálta”, hogy tökéletes elosztásban félig feketék, félig fehérek legyenek), Bella Baxter életre keltése nehezen fér a fejébe. A Teremtő így mesél Teremtményéről barátjának: „Fizikailag tökéletes, de az elméje még fejlődésben van, igen, az elméjére még csodálatos felfedezések várnak”. (SzP 27.) Később Archibald McCandless teljesen elképed Bella Baxterrel való találkozásakor, a nőt valósággal szellemi fogyatékosnak ítéli – a hamis feltételezést követően Godwin elmeséli neki a női Lény születésének bizarr történetét.

Godwin egyik ismerősének munkája a Clyde folyóba fulladt emberek „kihalászása” és (ha lehetséges) megmentése. Amennyiben a férfi nem tudja megmenteni őket, egy kisebb hullaházba kerülnek, ahol egy rendőrorvos végez boncolásokat rajtuk – ha a rendőrorvos nem elérhető, Godwin Baxter hozzáférést kap a hullákhoz. A tudós ilyen módon találkozik először Bella Baxter testével: a nő egy kövekkel teli retikült kötött csuklójára, s leugorva a Clyde fölötti hídról, a folyóba ölte magát. Baxter figyelmesen megvizsgálja a holttestet: „Rájöttem, hogy terhes volt, s gyűrűsujján egy eltávolított hitvesi- vagy jegygyűrű nyomaira lettem figyelmes”. (SzP 33.) A tudós arra a következtetésre jut, hogy az öngyilkosság oka a születendő gyermek vagy egy boldogtalan házasság lehetett. Godwin, bár életben tartja a testet, a nőt „ilyen formájában” nem éleszti újra, hiszen nem akarja őt visszahozni boldogtalanságába:

Tüdejét megtisztítottam a víztől, méhéből eltávolítottam a magzatot, és bár egy kis elektromos impulzus segítségével visszahozhattam volna őt az élők közé, nem mertem. (...) Semmi mást nem tudtam az életről, amelyet elutasított azon kívül, hogy annyira gyűlölte azt, hogy inkább az örök nem-létet választotta! (SzP 33.)

Godwin saját kezébe veszi az irányítást, és átadja magát évek óta tervezgetett kísérletének:

Éveken keresztül tervezgettem, hogy egyszer majd egy új életben egyesítem társadalmi szemétdombunk egyik kidobott testét és agyát. Most végre megtettem, így keletkezett Bella. (SzP 34.)

Godwin arról is beszél barátjának, hogy bár gyerekkora óta vágyott egy női társra, megjelenéséből kifolyólag sosem tudhatott magáénak senkit, ezért is döntött Bella Baxter megteremtése mellett:

Nem emlékszem olyan napra, amikor ne éreztem volna magamban egy nő alakú űrt... (...) Szükségem volt egy nőre, aki csodálni tud engem, és akinek viszont szüksége van rám. (SzP 38–39.)

Bella képes elfogadni Teremtőjét és az ő furcsa fizikumát: nem tartja otrombának, hiszen születésétől fogva ilyennek ismeri, Godwin számára a normalitás mércéje.

Godwin Baxter nem menti fel magát tettének bűnössége alól, tisztában van vétségeivel, sőt, ő maga beszél a teremtés önző okairól:

A majdnem kilenc hónapos magzatot, akit élve mentettem ki a megfulladt nő testéből, nevelt gyermekemként kellett volna pártolnom. Azáltal, hogy agyát átültettem anyja testébe, pont olyan szándékosan megrövidítettem a nő életét, mintha leszúrtam volna őt negyven vagy ötven éves korában, ám az éveket élete kezdetéről, nem a végétől loptam el – ami egy sokkal gonoszabb tett... (...) Önző kapzsiság és a türelmetlenség hajtott... (SzP 68.)

A baxteri teremtés kísértetiesen hasonlít a Victor Frankenstein általi életalkotásához. A lachmanni intertextualitás-modellek közül főként a *részvétel* és az *átalakítás* mutatkozik meg Bella Baxter létrehozásában, a női Lény megalkotásának motivációiban: a *Szegény párok* leginkább a nem szokványos teremtés és a tudós öncentrikus mértjei révén lép dialógusba a referenciaszöveggel. A Frankensteinéhez hasonlóan Godwin Baxter teremtése is egyszerre sérti a természetet és a nőiséget – már a nyulakon végzett kísérletén is látszik, hogy szemrebbenés nélkül áldozza fel a természet rendjét saját tudományá oltárán.

Ugyan madártávlatból a teremtések ugyanolyannak tűnhetnek, Bella Baxter életre keltése máshogyan sérti a nőiséget, mint a frankensteini Lény létrehozása. A grayi hübrisz mintha láthatóbbá tenné az előzményszöveg teremtésének feminista problémáit azáltal, hogy nemcsak kölcsönveszi, de át is alakítja (és a nőiség kérdésköre felé fordítja) Victor Frankenstein alkotásának emlékezetét. A hullaházban Godwin Baxter még újra tudná éleszteni a Clyde-ba fulladt nőt. A tudós azonban (a jegygyűrű nyoma és a terhesség alapján) felépít egy történetet a holttest köré, amely szerint a nő olyannyira boldogtalan volt, hogy embertelen gesztus lenne visszahozni őt az élők közé. Godwin látszólagos empátiája jogosan értelmezhető önmegnyugtatóként is: ha a nőnek nincs szüksége korábbi életére, a továbbiakban (halottként) nincs szüksége testére sem. Fontosnak tartom kihangsúlyozni, hogy a nő halálát végső soron nem ő, hanem Godwin Baxter dönti el azon gesztusával, hogy nem (őt) éleszti újra. A *Szegény párok* továbbgondolja és szétfeszíti a *Frankenstein, avagy a modern Prométheusz* által felvetett bioetikai kérdéseket: míg Victor Frankenstein tényleges halottak testrészeiből rakja össze Teremtőjét, Godwin Baxter teremtését két (szinte) élet bánja. Bella Baxter Teremtője az ismeretlen nő és az ő magzata élete fölött öntörvényűen ítél: nemcsak a (félig-meddig) halott női testet veszi igénybe, hanem megöli a nő gyermekét (pontosabban

a gyerek testét) is.¹² Godwin alkotásában radikalizálódik a nőiség frankensteini megtagadása, a sajátosan női (reprodukciós) képességek kisajátítása. Godwin több szinten is sérti a nőiséget mint olyat: egyrészt kisajátítja a nők életalkotó képességét, másrészt megszakítja egy formálódó élet kialakulását, harmadrészt eltulajdonít egy női holttestet, és morbid módon „használatba veszi” azt.

Bár Victor Frankenstein módszereitől némileg eltérően Godwin Baxter is „magára vállalja” és átértelmezi a várandósság kilenc hónapját. A két Teremtő alkotása ugyan sokban hasonlít, teremtői mivoltuk merőben eltérő. Godwin Baxter elveszi a halott nőtől korábbi életét, de egy más *életet ad* az ő testének: nemcsak fizikai értelemben kelti életre Bellát, de gondos odafigyeléssel neveli is őt – ellentétben Frankensteinnel, Godwin felelős az ő Teremtményéért. Godwin Baxter (mint a Lény továbbélése) morális értelemben túlszárnyalja Victor Frankenstein: egy, a Teremtményért vállalt felelősség szempontjából erkölcsösebb teremtést valósít meg.

A Teremtőnek pontos elképzelései vannak Bella Baxter neveléséről és taníttatásáról. Godwin nemcsak Bella jövőbeni fejlődésére gondol, de az *újszülött* környezetét is úgy alakítja ki, hogy minél több inger érje őt, hogy fejlődhessenek érzékszervei: „(...) tájékoztatott arról, hogy páciensét Bellnek hívják, amely a Bella becézése, s hogy a lány egy óriási felfordulásban él, mert azt szeretné, hogy kiélvezhesse a látását, a hallását, és hogy minél több dolgot érzékelhessen egyszerre”. (SzP 28.) Ugyan Godwin Baxter eleinte „saját magának” teremti Bellát, női társként vágyik rá, maszkulin vágyának helyét idővel átveszi a feltétel nélküli szülői szeretet. Kezdetben rosszul érinti őt, hogy Bella jegyre lép McCandless-szel, de kis időn belül elfogadja a lány döntését. Akkor sem nehezelt Bellára, amikor elszökik Duncan Wedderburnnel, hogy tapasztalatot gyűjtsön, mielőtt McCandless feleségévé válna – a lányt arra buzdítja, hogy minél többféleképpen megélje szabadságát. Karrierjében is a női Lény mellé áll: amikor a lány úgy dönt, hogy orvos szeretne lenni, Godwin Baxter elősegíti a szakmai álom megvalósulását. Mindezek fényében úgy tűnik, hogy Victor Frankenstein és a Lény viszonya igazán távol áll Godwin és Bella Baxter kapcsolatától: Baxter felelősséget vállal Teremtményéért, gyerekeként tekint rá, így Bella apjaként viszonyulhat hozzá, és bátran fedezheti fel a világot.

Bella Baxter neveltetése egy rendhagyó, baxteri világnézet tudásanyagán alapszik, amelyet később a világ körüli úton szerzett tapasztalatai egészítenek ki. Amikor Bella elszökik Duncan Wedderburnnel, a Glasgow-ból Odesszába tartó hajóúton megismerkedik Dr. Hookerrel és Mr. Astley-vel, akikkel hosszabb eszmecsere folytat: újdonsült ismerősei furcsállják a sajátos világképét. A férfiak különböző társadalmi kérdésekről elmélkednek; Bella hitéről, istenképéről mesél nekik:

Csak annyit tudok Istenről – mondtam –, amit saját Istenem,¹³ gyámom, Godwin Baxter mesélt róla. Ő azt mondta, hogy az isten egy praktikus név minden és mindenki megnevezésére: a cilinderedre és az álmaidra, Mr. Astley,

12 | Biztosra vehetjük, hogy a magzat még életben volt, amikor Godwin Baxter kiműtötte őt a nő méhéből, hiszen a tudósnak egy ép agyra volt szüksége az életre keltés sikerességéhez. Egy terhes nő halála esetén a magzat élete mihamarabbi orvosi beavatkozással jó eséllyel megmenthető, amennyiben nem sérült az anyával együtt.

13 | Ez angolul *God*, amely értelmezhető Godwin Baxter becenevéként is; Bella Baxter *God*nak, Istennek hívja Teremtőjét.

égi csizmákra (...), fehér nyulamra, Flopsyra és az ő ketrecére – minden, amit a meglévő szótárakban és könyvekben megneveztek, ami valaha is létezett, istenre utal. De isten legteljesebb része a mozgás, hiszen ez tartja körforgásban a dolgokat, hogy újak jöhessenek létre. A mozgás a kutyák holttestét kukacokká és százszorszépekké változtatja; a lisztet, a vaját, a cukrot, a tojást és egy evőkanálnyi tejet Abernethy keksszé; az ondósejtet meg a petefészkeket kis halszerű növényekké, amelyek babákká nőnek, ha nem állítjuk meg őket. És a mozgás fájdalmat okoz, ha a szilárd testek élőknek ütköznek, vagy ha élők ütköznek élőknek, így azért, hogy megakadályozzuk a halálos ütközéseket, még mielőtt az élet elhasználna bennünket, létrehoztuk-kifejlesztettük-fejlesztettük-elsajátítottuk-feltaláltuk-kidolgoztuk és megszereztük szemünket és agyunkat, hogy észrevehessük a közelgő ütközéseket, s elkerüljük azokat. És milyen csodálatosan működik ez a teljes isteni izé! (SzP 147.)

Bella Baxter különös istenhite, mely a mozgásban és az anyagban gyökerezik, összefüggésben állhat a felvilágosodás és a romantika azon vitáival, amelyek az akaratot és a mozgást határozták meg világkonstituáló erőkként. Mr. Astley-nek szilárd meggyőződése, hogy Bella briliáns elmével rendelkezik, és csupán arra a tudásra éheznek, amelyet ők kínálhatnak fel neki: „Bár még nincs birtokában legkorábbi emlékeinek, beszédéből látszik, hogy elméje pont olyan tiszta és logikus, mint a tied vagy az enyém, de ha nem biztosítjuk számára a vágyott információkat, egy koraérett csecsemő szellemi szintjén marad”. (SzP 153.) Bella Baxtert nem hátráltatja különös neveltetése: extrovertált, nyitott a világ különféle problémáira, kíváncsi az őt körülvevő jelenségekre, és őszinte rajongással kívánja megérteni azokat. Mintha tökéletes alanya lehetne a felvilágosodás filozófiájának: a női Lény maga a *tabula rasa*, akit Mr. Astley és Dr. Wedderburn szerint a társadalom hasznos tagjává lehetne nevelni. Azonban a lány két elkötelezett tanítója újabb és újabb akadályokba ütközik, hiszen Bella nézetein igencsak meglátszik Godwin Baxter nevelése. A két férfi hiába próbálja *tabula rasa*-ként kezelni a női Teremtményt, Godwin gondoskodott róla, hogy Bella mihamarabb kiépíthesse a világról való tudásrendszerét.

Bella Baxter szörny(ű)sége – a női Lény feminista olvasata

Mielőtt részletesebben tárgyalnám a női Lény szörnyűségét, ezáltal mintegy megalósítva Bella Baxter feminista értelmezését, röviden tisztázni szeretném, hogy a viktoriánus korban mit jelentett a feminizmus, és hogy ennek értelmében dolgozatomban miként vélem feministának Bella Baxtert.

A 19. századi brit társadalomban megkötöttek voltak a nemi szerepek: a férfiaké volt a pénzszerzés feladata, ők uralták a nyilvános szférát, míg a nőknek jutott a gyereknevelés és a háztartás vezetése, így számukra a privát szféra volt az egyetlen mozgástér.¹⁴ A lányokat úgy nevelték, hogy minél ártatlanabbak legyenek, és a

14 | Vicente Edward Clemons: *The New Woman in Fiction and History: from Literature to Working Woman*. Pittsburg State University, Pittsburg 2016. <https://digitalcommons.pittstate.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1165&context=etd> (utolsó megtekintés: 2024. 05. 04.)

gyereknevezést leszámítva egyáltalán ne érdekelje őket a szexuális élet. A korabeli lánynevelés legfőbb célja az volt, hogy a gyerekek jó anyákká és feleségekké cseperedjenek: a csendes, kötelességtudó feleség számított az ideális nőnek. A femininitást a gyengeséggel asszociálták, a nők nem nyerhettek teret a nyilvános szférában, és noha az erkölcsösség megtestesülésének kellett lenniük, intellektuálisan alsóbbrendűeknek tekintették őket.¹⁵

A kései viktoriánus korban kezdetét vették a feminista mozgalmak, és – előidézve a nők emancipációját – feltűnt a színen a viktoriánus Új Nő. A fogalom először az 1880-as években jelent meg a kor feminista szerzőinek műveiben,¹⁶ az Új Nő így voltaképpen egy olyan fiktív karakterként jelentkezett, amely új alternatívákat kínált az addigi nőideál helyett. Az Új Nő megjelenése felborította a korabeli hagyományos nemi szerepeket. Az irodalmi művekben az Új Nő tanult, független, a szerelemben és a szexualitásban egyaránt szabad entitás volt. A viktoriánus valóság Új Női teret nyertek a nyilvános szférában: kilépve az otthon korlátai közül, dolgozni kezdtek, gazdasági függetlenséget, a férfiakéval megegyező oktatást¹⁷ és szexuális felszabadulást kívántak; „megszülettek” az első hivatással rendelkező nők, akik nagyfokú tenni akarással léptek a társadalom nyilvános mezejére.

Az említett két, egymásnak ellentmondó viktoriánus nőideál tematizálódik a *Szegény párákban*. Victoria Hattersley/Blessington a klasszikus viktoriánus nőideál megtestesülése. Gyerekkorában apja nem engedte, hogy olvasson, anyja és ő kizárólag a háztartásnak éltek, és idővel szülei kolostori iskolába küldték őt, amelynek tapasztalatáról így ír: „Anyám megtanított, hogyan legyek egy szegény ember házi rabszolgája; az apácák megtanítottak, hogyan legyek egy gazdag ember otthoni játékszere”. (SzP 258–259.) Későbbi házassága boldogtalannak bizonyul: férje hisztérikusnak véli, s hisztériáját szexuális vágyához köti (Victoria eredetileg azért keresi fel Godwin Baxtert, hogy kloridektómiának vesse alá magát). Azáltal, hogy Godwin Baxter Bellaként teremti újra Victoriát, létrehozza a viktoriánus Új Nőt. A Teremtő gondos odafigyeléssel tanítja Bella Baxtert, az általa elsajátított tananyag nem korlátozott a neme miatt. A női Teremtmény szabadon választhatja meg partnereit, akikkel önfeledten megélheti szexuális vágyait. Bella Baxter építheti karrierjét: a női Lény idővel orvosná válik, szülészeti klinikát vezet, és harcol a nők jogaiért. A továbbiakban részletesen tárgyalom Bella Baxter feminista voltát, akit a viktoriánus Új Nő megvalósulásaként értelmezek.

Amint arra korábban már utaltam, Frankenstein miéértje a női Lény meg nem teremtésére az a vérfagyasztó rémkép, miszerint a feminin Teremtményt majd nem kontrollálhatja férfi társa, és ebből kifolyólag gátlástalanul élheti szexuális életét. Az említett frankensteini félelmek némileg beigazolódnak Bella Baxter karakterében, aki ekként értelmezhető a Victor Frankenstein által rettegett, független női Lényként. A Gray-regény, bár feminista rémálomként veszi kezdetét, a történet végére egyfajta feminista álomképpé alakul át.

A teremtéskor Godwin Baxter azzal a céllal hozza létre Bellát, hogy társaként szolgáljon számára – ebbe a döntésbe Bellának nincs beleszólása: Godwin megfosztja őt

15 | Vicente Edward Clemons: *i. m.* 12.

16 | Lásd bővebben: Uo. 31–51. (Chapter III: *The New Woman Writers and The New Woman in Fiction.*)

17 | Ennek gondolata már egy évszázaddal korábban, 1792-ben feltűnt Mary Wollstonecraft *A Vindication of the Rights of Women* című feminista kiáltványában.

a választás jogától, mielőtt még megteremtené. A teremtés feminista rémálom volta innen szemlélve tagadhatatlan, ám Bella *születése* után végül nem valósulnak meg az őt szabályozni hivatott maszkulin megkötések. Godwin Baxter gyerekeként tekint Bellára, pompás életkörülményeket, szabadságot, tudást és lehetőségeket ajándékoz neki, felszabadítja őt a társadalom patriarchális berendezkedése alól: a női Lény szörnyűsége abban rejlik, hogy megkérdőjelezi a korabeli társadalom patriarchális konvencióit. Bellának nem kell kötelezően feleségül mennie valakihez ahhoz, hogy a társadalom érdembeli tagja legyen, és nem kötik korlátok azt, ahogyan önmagáról és a világról gondolkodik. Ugyan kezdetben tudása oroszlánrészét az őt körülvevő férfiak révén nyeri el, folyamatosan törekszik értelmének szabad feltérképezésére azáltal, hogy olvas, megfigyel, új szituációkba keveri magát, s így talál rá saját igazságaira. Eleinte azért is kell a társadalom maszkulin tagjaitól tanulnia, mert az a szabadelvű gondolkodás, amelyet elsajátít, a korban a férfiak sajátja. A világot és saját magát érzéki tapasztalatai révén is tanulja: Bella Baxter fokozatosan ismerkedik meg saját testével és nőiségével anélkül, hogy korlátok közé szorítanák őt a társadalom nődefiníciói – a női Lény így gátlástalanul élheti szexuális életét. Bella Baxter nem az utódnemzés céljából közöszül, hanem pusztán a testi gyönyörökért – egy átlagos 19. századi nő ilyesmiről aligha álmodhatott. A női Lény a viktoriánus társadalom olyan burkában él, amelyben nőiségét nem határozzák meg a korabeli nődefiníciók, s a női szexualitásról való tilalmas elképzelések.¹⁸ Victor Frankensteinnak a női Lény szexuális hatalmával kapcsolatos félelmei bizonyos mértékben beigazolódnak: világ körüli útjuk eseményeitől és Bella szexuális étvágyától meggyötörve Duncan Wedderburn elméje teljesen megborul, s haza kell menekülnie a női Lény elől, hogy kigyógyulhasson az általa okozott károkból. Bella sajátosan gondolkodik kapcsolatairól: Archibald McCandless-szel jegyben járnak, de házasságuk előtt Bella Duncan Wedderburn-nel folytat viszonyt, vele utazik, hogy „kiélhesse magát”. A szerelmi háromszög férfi egyedeinek muszáj az ő elveit követni, ha élvezni szeretnék társaságát. A világ körüli útról Teremtőjének írt leveleiben Bella többször is nyugtatta McCandlesszt:

Igen, közöszülni jól tud és közöszülünk is, de kis Candle, ne légy szomorú, ha ezt olvasod. A nőknek szüksége van a Wedderburnökre, de sokkal jobban szeretik hűség és kedves férjeiket, akik otthon várnak rájuk. (SzP 107–108.)

Az ilyesféle minta követése – a házastárral és a szeretővel egy időben zajló kapcsolaté – a korban minden bizonnyal nem a nőkre, hanem inkább a férfiakra vallott, hiszen előbbieknak semmilyen formában nem adatott meg a házasságon kívüli létmód: Bella Baxter karaktere révén a *Szegény párákban* megfordulnak a viktoriánus nemi szerepek.

A Shelley-regény Teremtőjének vészjósló jövendölései azonban nem teljesülnek be maradéktalanul. Frankenstein úgy véli, hogy a két Lény képes lesz megsemmisíteni az emberi fajt, és a női Lény (elcsábulva a neki rendelt társtól) veszélyt jelent

18 | Úgy vélem, termékeny lenne a *Szegény párákat* és Bella Baxter sajátos tapasztalatait a női testet tematizáló feminista írások alapján értelmezni, a művet a *corporeal feminism* (a Joó Mária által testfeminizmusnak nevezett irányzat) felől megközelíteni. Jelen dolgozat nem meríti ki a felvetett témát, a kutatás (akár más szempontokkal kiegészítve) folytatható.

majd a férfiakra, a társadalomra: alapvetően rosszindulatú, az emberi fajra veszélyes entitásként képzelet el a feminin Lényt. Bella Baxter részben felülírja Frankenstein szóban forgó jóslatát: a lachmanni *részvétel* és *átalakítás* modelljei révén a *Szegény párok* kisajátítja a *Frankenstein, avagy a modern Prométheusz* elképzeléseit, azonban a *trópus* modellje által el is fordul az előzményszövegtől, másként valósítja meg annak gondolatait. Bella Baxter ugyan nincs jó hatással férfi partnereire, az kétségkívül, hogy egy társadalmilag érzékeny Lény, aki legfőbb céljának a világ tökéletesítését tekinti. Amikor alexandriai utazásán meglátja az éhező és haldokló koldusokat, ráébred a társadalmi egyenlőtlenségekre: berohan a koldusok közé, egy kisgyerekes nőnek szeretné adni táskáját és minden vagyonát, azonban Mr. Astley és dr. Hooker elvonszolják őt a szegényektől. Keserű tapasztalatáról a következőképpen ír Teremtőjének:

Összeszorítottam a fogam és az öklöm, hogy ne hogy megharapjam vagy összekarmoljam ezeket az értelmiségi férfiakat, akik nem törődnek a gyöngékkal, és akik a vallást meg a politikát arra használják, hogy felülkerekedjenek a világ fájdalmain: ki találta ki a vallást és a politikát, ezeket a kifogásokat, amelyek tüzzel-vassal terjesztik a nyomort, és mégis hogyan tudnám én mindezt megállítani? Nem tudtam, mitévő legyek. (SzP 176.)

Amikor Bella Párizsban tartózkodik, megismerkedik a szocializmus eszméivel, és a párizsi értelmiséggel gondolkodik a világ javításáról. Hazatérésekor Teremtőjének segítségével találja ki, hogyan tudna leghatékonyabban segíteni a világ betegein és szegényein: eldönti, hogy orvosnak tanul. Victor Frankenstein rémképei nem válnak valósággá: a nő Lénynek egy pillanatig sem áll szándékában bántani az embereket, őszinte tenni akarással kíván segíteni rajtuk.

A női Lény identitása és (feminista) lázadása

Bella Baxter identitása a *Szegény párok* egyik legkomplexebb összetevője, énjének bonyolultságát öt neve (is) tükrözi. Amint az első férjének és apjának színre lépésekor kiderül, (Victoria Hattersley és) Victoria Blessington teljességgel úgy élt, hogy a kor patriarchális társadalmi normáihoz igazodott. Bella Baxterként újjászülve lehetőséget kap önmaga újradefiniálására, a társadalom maszkulin struktúrája elleni lázadásra s a konvencionális nemi szerepek felborítására. A női Lény értelmével lázad az általa mostohának ítélt társadalmi berendezkedés és a nők viktoriánus beskatulyázása ellen. Ahogyan Bella fokozatosan „megtanulja a világot”, ráébred arra is, hogy valamikor várandós lehetett, s többször is érdeklődik Godwintól gyermeke felől. Ugyan Bella sosem tudja meg a teljes igazságot gyerekéről (Godwin Baxter azt mondja neki, hogy egy sokk következtében vetélt el), nem neheztel Godwinra – mintha a történet végére (bár nem a teljes igazság tudatában) Bella Baxter megbocsátaná Godwinnak teremtését. A Teremtmény világmegváltó álmai Dr. Bella McCandless neve alatt válnak valóra. Dr. Bella McCandless-nek nemcsak tere, de hangja is van a lázadáshoz, amelyet meghall a társadalom, és amellyel képes változásokat előidézni: egy olyan viktoriánus kori feminista, egy olyan Új Nő válik a női Lényből, aki nemcsak hogy orvosná lesz, de szülészeti klinikát vezet, és harcol a nők választójogáért.

Az említett identitások mozaikdarabjaiból képződik meg Victoria McCandless M. D., akinek levelében a *Szegény párok* zárlataként olvasható a női Teremtmény saját

igazsága, amely felülírja az addig olvasottakat. A szóban forgó levél a regényszövegen kívül helyezkedik el, eladdig (a Bella Baxter és a Duncan Wedderburn által írt leveleket leszámítva) Archibald McCandless szemszögéből ismerjük a történetet. Victoria McCandless szerint a férje kéziratának fele sem igaz: magyarázatot ad a koponyáján lévő sebhelyre (nem egy agyműtét, hanem az apjától kapott ütés következménye), elmeséli Godwinnal való megismerkedésének történetét és kettejük beteljesületlen szerelmét, továbbá azt, hogy hogyan tanította őt Godwin Baxter a szabadságra. Amit Victoria McCandless Bella Baxterből megőriz, az a társadalmi konvenciók elleni lázadás, a szexuális szabadság, a tudományokra való nyitottság és az alapvetően feminista világszemlélet – az említett jegyek mindenike szoros összefüggésben áll az Új Nő 19. századi ideáljával. Ugyan a *Szegény párok* olyannyira nyitott, hogy az olvasó szinte eldöntheti, mit is olvasott, a feminista lázadás a történet mindkét verziójában kőbe vésett.

Összegzés

Tanulmányom a *Szegény párok* és a *Frankenstein, avagy a modern Prométheusz* legfőbb kapcsolódási pontjaira és a művek közös emlékezetére világított rá. Míg a frankenstein-i Teremtmény szörnyűsége a Lény fizikai megalkotottságában, addig Bella Baxter szörnyűsége gátlástalan nőiségének megélésében rejlik. A *Szegény párok* a *Frankenstein, avagy a modern Prométheusz* szöveg univerzumának olyan sajátosan női galaxisa, mely nemcsak megteremti Bella Baxtert, a független női Lényt, de olyan szabadsággal és értelemmel is felvértezi, amellyel véghez viheti egyszemélyes feminista lázadását.

Intertextuality and Feminist Rewriting: Frankensteinian Echoes in Alasdair Gray's *Poor Things*

Keywords: rewriting, memory, *Poor Things*, intertextuality, Mary Shelley

The central matter of my study is a complex network of intertextual connections through which Alasdair Gray's *Poor Things* enters into dialogue with Mary Shelley's *Frankenstein*. According to my assumption, *Poor Things* picks up, in a sense, where *Frankenstein* left off, and the former is in fact an intertextual response to the latter. In my paper I investigate the Frankensteinian echoes of Gray's novel through different intertexts drawing on the theory of Renate Lachmann which emphasises the mnemonic aspects of literature. The analysis will focus on the feminist reading which appears in the connection of the two novels. I argue that while seeking answers to the mysteries of feminine monstrosity, *Poor Things* fills in the feminist void of Mary Shelley's novel.